

BÉLA OSZTOJK

Jezero

Eszti Harangos je imela hišo na gričku na najvišji točki ciganskega *barria*. Samo mrtvi so bili više od nje in vsi njeni znanci so ležali pod majhnimi gomilami na pokopališču; sčasoma jim je le uspelo povzpeti se malo nad staro cigansko naselje spodaj. Malo pod hišo Eszti Harangos so živeli "potepuški" Cigani, kakor jim je pravila, raztreseni po svojih bednih barakah, zmašenih skupaj iz blata in narezane slame ter odmaknjenih od kamnite hiše J'ske B bi, *vajde* – vodje Ciganov.

V primerjavi s tistimi v ciganskem *barriu* so živeli kot kralji. Eszti Harangos je pogosto hodila k jezeru daleč onstran polj; za sabo je puščala dolge kilometre. Od pomladi do jeseni je bilo v tem jezeru toliko pijavk kot v jezerih v divjini alg. Za pijavke, ki jih je nabrala, so ji Madžari dajali moko, mast, krompir in mastno slanino ali pa denar, kar so pač v tistem času imeli ...

Vajdo so odpeljali na nekdanjo policijsko postajo nasproti zgradbe Vaškega sveta sredi vasi. Čeprav jih je imel že petdeset, ni bil še nikoli v tej hiši kot jetnik, nekako mu je bila usoda dotlej vedno naklonjena. Odkar je postal *vajda*, odkar je "napredoval" na ta visoki položaj, še ni bil klican tja po zaslugi Ciganov; na njegovo besedo so se bili v upanju na boljše življenje pripravljeni ukloniti zahtevam novega reda. Seveda je sam J'ska B bi dajal najboljši zgled pričakovanega obnašanja. Kljub vsemu pa se je v dneh po tem, ko je leto nazaj jezero postalo last države, Ciganov polotil nekakšen nemir. Neke vrste tih upor je bil to, nemočno spogledovanje med razlaščenimi, vendar jih je J'ska B bi kmalu razorožil. Bili so brez besed in mračni, ko so ga obiskovali v njegovi hiši. Drug za drugim so prihajali, kakor sekunde ...

Policist je potisnil J'ska B bija proti zadnji stavbi bivše policijske postaje. Ko so obstali na zadnjem koncu dvorišča, pred vhodom v majhno poslopje, je eden od policistov pobotal s pestjo po vratih. Nekaj minut pozneje se je *vajda* znašel

v temni celici. Brez besede so ga zaklenili noter; razen jetniških paznikov ga ni nihče niti pogledal.

Zaprť je bil v ozki, grobnici podobni luknji. V temi je pod čisto novim lesenim pogradom razložil železno posodo s pokrovom, iz katere se je širil nagnusen smrad. Šele ko je dvignil pokrov in mu je v nos udaril vonj po scanini, je J'ska B bi ugotovil, čemu je namenjena. Pri vходу v celico so nekoč namestili debela hrastova vrata. Zdaj je bilo vanje vrezanih kup imen in kratkih besedil. V najrazličnejših višinah so zijale precejšnje luknje.

Vajda se je trudil ohraniti potrpljenje, čeprav to ni bilo lahko. Nenadna izguba svobode ga je udarila, kot bi ga nekdo sunkoma in grobo zgrabil za vrat. Jeza zaradi te neizpodbitne in dušljive krivice ga je žgala, vendar jo je skušal ohladiti.

"Pomiri se, *vajda*. Pomiri se! Nič hudega ti nočejo. Gotovo bi samo radi zvedeli vso resnico. Zakaj pa ne? Navsezadnje je bil v tistem jezeru velik zaklad, tako da tudi državi ne more biti vseeno. In kdo bi jim lahko povedal vse o dogodkih v ciganskem *barriu*, če ne jaz? Vse je v redu, nič hudega ni. Naj kar pridejo, samo resnico lahko povem." Odšepal je do pograda.

J'ska B bi se je zdramil iz spominov in se za nekaj minut zastrmel v svoja stopala na opečnatih tleh pred pogradom.

Vstal je in odkrevsal do vrat, od koder je zagledal mizo in za njo paznika. Ko ga je natančneje pogledal, je videl, da ni tisti, ki je prej zaklenil vrata za njim. Paznika sta se zamenjala, je pomislil in z veseljem ugotovil, da novega pozna, saj je bil iz bližnje vasi; njegova žena je bila zapisnikarica v Uradu za javno skrbstvo. In dol k jezeru sta hodila kupovat ribe. Takrat, pred dvema letoma, sta bila v neformalnih odnosih. Paznik je imel obraz mladega fanta in postavo kot murva ob cesti. J'ska B bi je potrkal po vratih. "Karik s!"

Paznik je stopil k vratom. "Kaj hočeš?" je vprašal, kot bi rekel: "Tiho bodi!"

***

"Kaj vpiješ?" Paznik je stopil v celico. "Od tega trenutka se pogovarjava samo uradno," je rekel. "Poznaš čine?"

"Ja," je zamrmral *vajda*.

"Dobro, od zdaj naprej me boš klical po činu. Pravilo! Vojaško pravilo. Razumeš?"

Vajda je spravil roke za hrbet. Vedel je, da v tem položaju drugega ne more storiti. "Razumem, tovariš desetar," je zajecjal.

"Ne tovariš, Bog se usmili! Nisem tvoj tovariš. Od zdaj naprej sem gospod. Gospod desetar! Jasno?"

***

"Ljubi Bog!" je glasno zastokal *vajda*, ko je paznik zaloputnil vrata za sabo. "Kam sem prišel? Kdo je zastrupil tisto prekleto jezero?" Spomnil se je nestrpnosti v besedah, ki jih je izrekel J'ska Kingl', ko je jezero postalo državna

last. Rekel je, da bi morali vsakomur, kdor bi se poskusil približati jezeru, zlomiti vrat. "Zlomiti?" je zamrmral J'ska B bi sam pri sebi v svoji luknji. "Zakaj? Res," je zavzdihnil in začel šepaje hoditi po celici sem ter tja. Tistega dne, ko so jim vzeli ribnik, so jim jasno pokazali, da zemljišče ni njihovo in da nihče v ciganskem *barriu* tu nima kaj reči. Naslednjega dne je isto povedal vaški partijski sekretar, le da ljubezniveje. Seveda je priznal, da so ga oni, Cigani, ozelenili in prinesli vanj vrveče živalsko življenje, da so oni ob svitu bredli po temnih vodah onstran Somèa in pobirali zvijajoče se ribice iz mrež in sakov; očistili so ga in v prenovljeno kotanjo z vodo naselili ribe, tako kot kmetje preorjejo svoja polja, in potem so prav tako čakali na sadove.

"Ampak svet zdaj ni tako preprost," je na kratko sklenil partijski sekretar.

J'ska B bija je nepričakovano obiskal predsednik zadruga; bilo je ob svitu in zunaj so lajali psi. Zbudil se je iz sanj in odprl vrata in za predsednikom zagledal ljudi iz Državnega urada za zaščito. Stali so na pragu, kot bi predstavljali ves svet ...

Predsednik zadruga ni hotel sesti ... Po kratkem prerekanju z *vajdo* je izjavil, da bi morali tudi Cigani upoštevati, da je jezero v bližini *barria* od naslednjega dne dalje last zadruga. Pristavil je tudi, da je kot predsednik zadruga v času, ko je bila odločitev sprejeta, predlagal, naj bi bili Cigani, ki so igrali vodilno vlogo pri naseljevanju rib v jezero, vključeni v pogodbo. Vendar je, kot je pojasnil *vajdi*, vodstvo temu njegovemu načrtu "viharno" nasprotovalo. Kljub temu pa so se izrekli za enkratno nadomestilo za dotedanje delo udeležencev. "Ugovor ni možen," je sklenil pogovor, "vsi morate sprejeti to odločitev."

J'ska B bi je bledega obraza poslušal predsednika; počutil se je opeharjenega. Ko so se Cigani mnogo generacij nazaj naselili tu, je bilo ozemlje brez lastnika. Samo Bog in njegova zemeljska oblast Cerkev sta ga imela že lep čas v zavesti. Vse naokrog, do koder je neslo oko, je bil vsak kvadratni meter v lasti Cerkve. Ko se je v času po vojni pojavila demokracija z zemljemerskimi orodji v rokah, da bi pregnala gospodo, duhovnike in trgovce, se je potrudila popisati tudi tisti "otoček" kot javno dobro, z duhovnikom vred. Necigani so, podcenjujoč okolja, stoletja imenovali "otok" preprosto "Kup", medtem ko so ga imeli Cigani za svojo deželo, svojo domovino, svoje rojstvo in svojo smrt, in ko je bil pogosto po smrti prizorišče njihovih pogrebov – brez lastninske pravice.

Odhajajoči gost je na *vajdovo* vprašanje, od česa bodo Cigani živeli, odgovoril samo, da "v tej družbi ne more nihče več umreti od lakote. Ljudska oblast je poskrbela za vsakogar in bo to počela tudi v prihodnje. Tudi za Cigane bo delo."

Naslednjega dne je šel J'ska B bi, ne da bi povedal ženi Kamilli, k partijskemu sekretarju. Ni se prišel pritoževati, je rekel, ampak poročati odgovornemu. V starih časih pred izbruhom vojne, davno pred napadom na sovjetsko Rusijo, so v času žetve ... prebili skupaj marsikak naporen dan ... J'ska B bi je stal ob mlatilnici, bil je vodja mlačve. Laci Ovri, povojni partijski sekretar in nekdanji pomožni mehanik, je bil tri range pod njim. "Useri se!" mu je rekel *vajda* po

kratkem prerekanju enako besno kot takrat, ko mlatilnica kdo ve zakaj ni hotela prav delovati. "Kako zaboga vladaš tu?"

Sekretar je vstal. Bil je v kratkih hlačah in škornjih. Stopil je k *vajdi*. "Prvič in predvsem," je začel v mirnem, poučujočem in pojasnjujočem tonu, "ne vladam jaz. Drugič, pomiri se, ker si v uradnem prostoru. In tretjič, pripravljen sem se pogovarjati samo z mirnim človekom. No, usedi se."

"Ne bom!" mu je zabrusil *vajda*; prekipelo mu je. "Nikar se ne delaj, da nič ne veš! Potrebujete ribnik? Zakaj si ga pa ne naredite?"

"Kolikor mi je znano, vam je zadruga vzela jezero v skladu z zakonom."

"Kdo pa govori o zakonu? Kaj pa imamo mi z vašimi zakoni? Šestdesetim družinam ste vzeli kruh. Če je to zakon, potem k vragu z njim."

"Nikakršne pravice niste imeli do uporabe jezera. Saj ni vaše," je odvrnil sekretar. "In če hočeš vedeti," je nadaljeval, "tudi ciganski *barrio* ni vaš. Celotno območje je last zadruge."

"Kaj?" je zajeceljal *vajda*. "Ciganski *barrio* tudi?"

"Tudi." Sekretar je stopil okrog *vajde*, obstal pred njim in nadaljeval: "Ampak ne skrbi, nihče vas ne bo nadlegoval. Zadruga hoče samo jezero. Razvili ga bomo in razvoj je v interesu ljudi, to zadeva nas vse. Svetujem vam, da se sprijaznite s tem. Poskusite tako gledati na stvar, naseljevanje rib v jezero je bilo nekaj takega, kot če bi od danes na jutri samovoljno preorali zadružna polja."

Vajda je dolgo molčal; grizel si je ustnice in strmel naravnost predse, čez čas pa je rekel: "Imate dovolj krst?"

"Krst? Zakaj?"

"In dovolj lisic?"

"Kaj hočeš reči s tem?"

"Priskrbite si jih! Če ne bo dovolj krst in lisic," je grozeče rekel *vajda*, "se lahko zgodi vse mogoče. Če Cigani ne bodo pripravljene mirno umreti od lakote, bodo ropali in plenili. Potem pa molite Boga!" ...

Doma je nemirno taval sem ter tja, se brezciljno potikal po dvorišču, odgovoril na prijazno ovohavanje klateškega psa z brcami. Nazadnje je šel v hišo in legel na posteljo in celo ženi Kamilli zabičal, da do naslednjega jutra ne sme spregovoriti z njim.

Paznik je prižgal luči. Oster žarek je zarezal v celico izza tanke žične mreže v odprtini nad vrati. Nekaj minut pozneje so se vrata rožljajoč odprla.

"Čas za spanje!" je zaspano zavpil desetar. Noter je potisnil dve grobi, ostudno po zatohlem smrdeči odeji in naznanil, da bo čez minuto ugasnil luč. Ko je zaklepal vrata, je J'ska B bi zaklical za njim: "Karik s'!" Paznik ni takoj sedel nazaj za mizo. Obstal je pred zaklenjenimi vrati in prisluhnil. *Vajda* je še enkrat poklical. "Oj, me slišiš? Zakaj ne odgovoriš, vrag naj vas vzame vse skupaj! Vsaj moj tobak bi mi lahko dal."

V temi, ko je v sanjah globoko inhaliral zaseženi tobak, so mu prišli v misli večeri, ko je pozorno poslušal pripovedi o izkušnjah Ciganov, ki so bili v zaporu. Zbiranje pred *vajdovo* hišo je bilo od nekdanj napisan zakon, in to se tudi po

prihodu Rusov ni spremenilo. Kadar koli je kdo prišel iz ječe, jih je J'ska B bi vse sklical. "Poslušajte in uporabite nasvete tega človeka, če bo priložnost nanesla," je rekel in naročil zbranim možem in ženam posesti po tleh namesto na stole.

Tisti, ki so se po božji milosti dotlej izognili strogemu režimu kaznilnic, so lahko med srkanjem žganja zvedeli veliko koristnega o madžarskih zaporih. "In kako naj zdaj jaz izkoristim vse tiste dobre nasvete?" Spomnil se je vprašanja, ki ga je nekoč postavil Ciganom. "Kaj lahko storim z izkušnjami tujega trpljenja?" ...

Z nogo je odsunil zadušljivo odejo z žaltavim vonjem, jezno pljunil v temo celice in sedel. Paznik je stresel vrata. "Zakaj ne spiš, stari?"

"Kaj moram?"

"Moraš! Tako ti bom dal vetra, da si boš zapomnil, če se ne umiriš. Zakaj vpiješ?"

J'ska B bi se je naslonil nazaj na pogradu in v mislih nadaljeval boj.

Atyin J'sk nak nincs, aki megfizessen (*Nikogar ni, ki bi plačal J'si Atyinu – odlomek*) pisatelja **Béle Osztajka** (*Fekete Sas Kiad, Budimpešta 1997*)

Romske poti

Papusza

Odlomek iz pesmi brez naslova

Rada imam ogenj kot svoje srce.
Vetrovi divji in rahli
so zazibali malo Ciganko
in jo odnesli daleč v svet.
Dež ji je odplaknil solze,
sonce – zlati ciganski oče –
ji je ogrelo solze
in ji čudovito ožgalo srce ...

O zemlja, moja in z gozdom porasla,
jaz sem ona, tvoja hči.
Hoste in planjave pojejo.
Reka in jaz spletamo svoje tone
v isto cigansko himno.